

Frans Bieckmann

PODEMOS

Nieuwe linkse politiek in Spanje

vangenep amsterdam

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	7
1. Spanje's meervoudige crisis	11
2. De pleinbezettingen van 15M	27
3. Proeftuin <i>La Tuerka</i>	39
4. Het ontstaan van Podemos	51
5. <i>Vistalegre 2</i>	67
6. Populisme en regime-crisis	85
7. De media als politieke arena	103
8. Europa is de sleutel	119
9. Beweging in Barcelona	139
10. <i>Barcelona en Comú</i>	147
11. <i>Ahora Madrid</i>	161
12. <i>Ruptura</i>	181
<i>Noten</i>	193

I.

Spanje's meervoudige crisis

Wie springt er in het vacuum?

Ik sta met Jesús Montero op een breed terras naast zijn kantoor op de Complutense Universiteit in Madrid. Hij toont me de veelkleurige botanische tuin vol lokale planten. 'Dit is pas vijftien jaar geleden aangelegd, daarvoor was het een dorre vlakte.' Recht vooruit, een kilometer verderop, staat het oudste gebouw van het universiteitsterrein. 'Dat is de medicijnenfaculteit, gebouwd begin jaren dertig. Daarvoor lag er een van de meest beruchte fronten van de Spaanse burgeroorlog.' Montero, Podemos-leider in de regio Madrid, wijst naar rechts. 'Van daar, bij de rivier, trokken in 1936 de fascistische troepen op, die hun staatsgreep vanuit Zuid-Spanje hadden ingezet. In die bakstenen gebouwen van de medicijnenfaculteit zaten de internationale brigades die de Republiek verdedigden. Zij hielden de fascisten hier tegen. Het front zou tot 1939 blijven bestaan, totdat met bombardementen van de Duitsers en Italianen de burgeroorlog beslecht werd.'

Alles lag toen in puin. Nog steeds is er een aantal kogelgaten te zien in het gebouw – dat na de overgang naar democratie in 1978 hersteld werd als aandenken aan de burgeroorlog. Iets verder weg zie ik de contouren van het Moncloa-paleis, de naamgever van het Pact van Moncloa, dat de transitie vanuit de Franco-dictatuur bekrachtigde. Het is de officiële residentie van de Spaanse premier, waar wekelijks het ministerieel beraad plaatsvindt.

Tachtig jaar later zitten de wonden van de bloedige burgeroorlog en de daarop volgende veertigjarige dictatuur in Spanje nog steeds heel diep. Veertig jaar democratie hebben die niet kunnen helen. Mede doordat in die periode vaak de politieke erfgenamen van Franco, de *Partido Popular*, aan de macht was. Zij verzette zich tegen de bestraffing van de verantwoordelijken en de beulen van de dictatuur. De oppositionele sociaaldemocratische PSOE (*Partido Socialista Obrero Español*) heeft zich daar altijd bij neergelegd.

Anno 2017 is Spanje weer langs scherpe scheidslijnen verdeeld. Terwijl net als in de jaren dertig in het noordelijker deel van Europa rechts-nationalistische partijen oprukken, staat in Spanje een nieuwe linkse beweging tegenover de gevestigde machten. In de jaren dertig waren de socialisten nog onderdeel van het linkse republikeinse front, samen met de communistische partij en de sterke anarchistische beweging. Zij vonden nationalistische, leger en katholieke kerk tegenover zich. Nu schaart in ieder geval de sociaaldemocratische partijtop zich aan de kant van de conservatieven in een poging de status quo te behouden. Werd de strijd toen met wapens uitgevochten, nu gaat het met democratische middelen en via de media.

Regime van 1978

De democratie in Spanje is nog relatief jong en daardoor minder diep geworteld dan in Noordwest-Europa. Het Spaanse democratische bestel is in de analyses van Podemos gevormd en beperkt door het 'Regime van 1978', genoemd naar het jaar waarin een referendum een nieuwe Grondwet bekrachtigde. Daarin hebben volgens Podemos de politieke en economische elites, met de koning

aan het hoofd, de instituties zodanig ingericht dat zij hun belangen kunnen blijven verdedigen.

Podemos-leider Pablo Iglesias beschrijft in zijn boek *Politics in a Time of Crisis. Podemos and The Future of a Democratic Europe* de ‘democratische transitie’ die begon na de dood van dictator Franco in 1975 en in 1978 resulteerde in de nieuwe Spaanse Grondwet. ‘Spanje’s post-1975 transitie transformeerde Franco’s systeem in een liberaal-democratisch systeem, vergelijkbaar met de meeste westerse landen. Cruciaal was dat het de economische elite van Franco onaangetast liet en hielp een groot deel van het politieke en administratieve leiderschap te recyclen. Zij behielden hun posities in het staatsapparaat, zelfs na de grote verkiezingsoverwinning van de PSOE in 1982.’ Na een uitgebreide behandeling van de Spaanse geschiedenis in de decennia daarvoor en de gebeurtenissen die leidden tot de staatsgreep van Franco tegen de linkse Republiek in de jaren dertig, gaat Iglesias dieper in op de manier waarop Spanje weer terug kwam in het democratische kamp en een paar jaar later werd opgenomen in de Europese gemeenschap. ‘Economische macht, de staatsapparaten en de institutionele mechanismen bleven in dezelfde handen.’ De sterke opkomst, vooral in Catalonië, Baskenland en Madrid, van sociale en studentenbewegingen, vakbonden en politiek protest in de jaren zeventig had een voortzetting van het Franco-regime onmogelijk gemaakt. Een verdeel-en-heers strategie leidde tot meer ruimte voor de sociaal-democratische PSOE, in een gepolariseerd Koude Oorlogsklimaat gesteund door veel Europese bondgenoten. De communistische beweging (de PCE en de groeiende vakbeweging CCOO) werd hard neergeslagen.

Een electoraal systeem werd ontworpen waarin het platteland disproportioneel grote invloed kreeg. Daar hadden de Franco-partij en de daarmee samenwerkende katholieke kerk grote invloed, tot op de dag van vandaag. ‘Wat deze ervaring ons leert is dat, in politieke disputen, hij die de spelregels bepaalt grote kans heeft om te winnen. In het geval van de Spaanse transitie waren het niet de democraten die de spelregels bepaalden.’ In oktober 1977 werd het Moncloa Pact getekend. De communistische PCE stemde er schoorvoetend mee in. Iglesias citeert uit een boek van Juan Carlos Monedero, medeoprichter van Podemos, die stelt dat daarmee dat daarmee een systeem werd opgezet ‘dat Spanje’s toegang tot de Europese sfeer mogelijk maakte tegen de laagst mogelijke kosten voor het bedrijfsleven en de financiële sector’. De brede consensus daarover in de Spaanse maatschappij, samenvallend met de opkomst van een neoliberaal politiek-economisch model in de rest van de westerse wereld, zou pas serieus ter discussie komen te staan na 15 mei 2011 (15M), aldus Iglesias.

De financiële crisis

Essentieel was de financiële crisis van een paar jaar voor 2011, waarvan de last volledig op de schouders van de burgers werd gelegd. In heel veel landen was dat het geval, maar in Spanje (en ook bijvoorbeeld in Griekenland en Portugal) waren de gevolgen extremer en voor iedereen zichtbaar.

In het laatste half jaar van 2008 was de werkloosheid in Spanje gestegen van 8 naar 17 procent. In het laatste kwartaal van 2008 alleen al gingen 600.000 banen verloren.¹ Vooral tijdelijke banen, van jongeren, vrouwen en immigranten verdwenen. Dat had te

maken met de *two-tier* structuur van de Spaanse arbeidsmarkt. Er bestond een kloof tussen werknemers met vaste banen die via collectieve onderhandelingen hun banen en arbeidsvoorwaarden in stand hielden, en een door deregulering groeiende groep van flexibele werknemers met tijdelijke contracten en steeds minder rechten. Die kloof is in Spanje groter dan elders, en veel meer mensen zijn daardoor gevoelig voor 'externe schokken' zoals de financiële crisis.

Wat misschien nog wel belangrijker was: het werd duidelijk dat het economische model van Spanje op drijfzand was gebaseerd. In het decennium voor de crisis waren de groeicijfers aanzienlijk, maar vrijwel alleen gebaseerd op een vastgoedzeepbel. In 1998, in de hoogtijdagen van de financiële deregulering in heel Europa, was een nieuwe Landwet aangenomen. Die maakte het mogelijk vrijwel overal zonder beperkingen te bouwen. Tussen 1995 en 2007 groeide de huizenvoorraad met 30 procent. Dat grotere aanbod leidde echter niet tot een daling maar tot een stijging van de huizenprijzen: tussen 1997 en 2007 met 220 procent. In de laatste zeven jaar voor de crisis daalden tegelijkertijd de reële lonen met 10 procent. Maar in diezelfde periode steeg de private consumptie met 7 procent en groeide het aantal banen met 36 procent, vooral in de bouwsector.

Deze tegenstrijdige cijfers wijzen erop dat Spanje in feite een schuldgedreven economie was.² Banken verstrekten massaal hypotheeklen en leenden aan de andere kant enorme bedragen uit aan vastgoedconglomeraten. Of anders gezegd: de ogenschijnlijke vooruitgang en modernisering van de Spaanse economie, en het bijbehorende optimisme onder de bevolking, was vooral gebaseerd op het verstrekken van kredieten, en maar ten dele het gevolg van

productieve investeringen in de reële economie. Er werden wijken gebouwd met tienduizenden huizen, aan de Spaanse kusten verschenen wolkenkrabbers en vakantiecomplexen. Alles staat nu grotendeels leeg. Overal in het land werden wegen aangelegd, treinstations en vliegvelden die nooit gebruikt werden, en allerhande prestigeprojecten. Een voorbeeld is de Stad van Kunst en Wetenschap in Valencia. Een complex met futuristische gebouwen in een centrale wijk van de stad aan de Spaanse oostkust, ontworpen door de beroemde architect Santiago Calatrava. Een openlucht ‘oceanisch park’, musea, een opera, een grote brug en drie wolkenkrabbers die nooit zouden worden gebouwd. De oorspronkelijk beraamde kosten van 300 miljoen zouden op 1,1 miljard uitkomen. Calatrava alleen verdiende er al 94 miljoen euro mee. Zijn bedrijf was gevestigd in Zwitserland, hij betaalde nauwelijks belasting in Spanje.

Leefde Spanje boven zijn stand? Ja. Maar wie had dat veroorzaakt, wie had er van geprofiteerd, en wie moest het gaan betalen? Daarover verschilden de meningen. De opeenvolgende regeringen – in 2010 nog van de PSOE en daarna van de *Partido Popular* – gingen mee in de receptuur van de Europese instellingen en financiële lobby’s van de Duitse, Franse en ook Nederlandse banken, die allemaal grote belangen hadden in het Spaanse vastgoed.

De sinds 2004 zittende PSOE-regering van premier José Luis Rodríguez Zapatero deed de crisis aanvankelijk nog af als een tijdelijk fenomeen. Maar op 12 mei 2010 ging Zapatero akkoord met grote bezuinigingsoperaties, die de Europese ‘Trojka’ (IMF, ECB, Europese Commissie) Spanje oplegde. Ambtenarensalarissen gingen met 5 procent omlaag, de Spaanse regio’s kregen 1,2 miljard

euro per jaar minder, pensioenen werden bevroren. Op 16 juni kondigde de regering per decreet aan dat de arbeidsmarkt drastisch hervormd werd: ontslag werd daardoor heel makkelijk.

De crisis sloeg heel hard toe. In 2007 had Spanje een werkloosheid van 7,9 procent, een publieke schuld van 35,5 procent (bijna de helft van de Duitse 65 procent), een begrotingsoverschot van 1,2 procent, en een Triple A rating, de hoogst mogelijke kwalificering voor de stabiliteit van het financiële systeem.³ In het eerste jaar na de crisis van 2008 kromp het BNP met 4,5 procent. In 2013 was de totale krimp 15 procent.⁴ In vijf jaar tot 2013 was er een verdriedubbeling van de werkloosheid tot 26,2 procent, onder jongeren tot 25 jaar zelfs 55,5 procent.⁵

Het gemiddelde inkomen was in 2012 18.500 euro, minder dan in 2001 voor de introductie van de euro. Hoewel laag, verhult dit cijfer veel, want de lasten van de crisis zijn in Spanje heel ongelijk verdeeld. In 2012 leefden drie miljoen Spanjaarden in 'extreme armoede', ze moeten rondkomen van minder dan 307 euro per maand.

Later zou blijken dat bijna alle Spaanse parlementsleden grote investeringen hadden gedaan in de huizensector. Politici van vooral de *Partido Popular* maar ook van de PSOE hadden nauwe banden met de top van de grootste Spaanse banken en van de grote projectontwikkelaars. Ook topmanagers en bestuursleden van energiebedrijven, mediaconglomeraten en multinational Telefonica maakten deel uit van dit netwerk. Politieke partijen hebben nog steeds grote schulden bij banken. Nationale banken en de regionale – semipublieke – *cajas* hadden enorme bedragen aan de vastgoedbedrijven geleend. Grote winsten werden gestald in buitenlandse belastingparadijzen. Nationale en lokale politici

profiteerden massaal mee.⁶ Toen de crisis uitbrak en sommige bouwbedrijven failliet gingen, zaten de banken met slechte leningen. Zij kregen het vastgoed in bezit, maar dat was nauwelijks nog iets waard. Veel mensen konden hun hypotheek niet meer betalen, maar omdat de huizenmarkt was ingestort, konden ze hun woning ook niet meer verkopen. De banken lieten mensen massaal uit hun huis zetten. Vanaf 2007 verloren 350.000 families hun woning. Om de banken uit te kopen werden Europese kredieten verstrekt ter waarde van 100 miljard euro. De banken werden samengevoegd tot enkele grote conglomeraten, met ontslaggolven tot gevolg. De verantwoordelijke bankiers bleven echter grotendeels in functie. Op 9 mei 2012 nationaliseerde de regering Bankia, die de meeste hypotheekleningen had uitstaan. Op 25 mei werd bekend gemaakt dat Bankia een *bailout* van 23,5 miljard euro nodig had om de hypotheekverliezen te dekken.

De politieke crisis

Los van de materiële ellende, wordt de crisis door veel Spaanse politicologen ook omschreven als een breuk van het sociaal contract. In het boek *Claro que podemos*⁷ schrijft Pablo Iglesias: ‘Het regime van 1978 heeft een serie van economische instituties gekoppeld aan de sociale dialoog tussen werkgevers en werknemers, met een type bestuur dat we sociaaldemocratisch zouden kunnen noemen of sociaal liberaal.’ Dat heeft geresulteerd in een de-industrialisering van Spanje en de conversie naar een diensteneconomie, in het kader van een Europese arbeidsverdeling. Dat regime was decennialang redelijk stabiel, aldus Iglesias. Het was in feite een tweepartijensysteem van de *Partido Popular* en de PSOE, waar nodig aangevuld met de gematigde Catalaanse en Baskische nationalisten. Daar-

naast was er de monarchie met koning Juan Carlos de Bourbon, die democratische legitimiteit verkreeg door zich uit te spreken tegen de staatsgreep van 23 februari 1981. ‘Dit geheel van instituties – de monarchie, de politieke partijen, het economische systeem dat meer of minder kan rekenen op de consensus van de vakbondsorganisaties en van een aanzienlijk deel van de bevolking – vormt het politieke regime in Spanje. Dat raakte in crisis toen er een mondiale economische crisis kwam die ons land en de zuidelijke landen van Europa hard trof, en die zich transformeert in een politieke crisis. Met als fundamentele uitingen de corruptie, inclusief een soort *berlusconisering* van het politieke systeem in Spanje.’ Ook het koningshuis, het grote bedrijfsleven en de banken werden meegetrokken in die crisis. ‘Nu zitten we in een impasse, in een transitie naar een ander politiek systeem.’ Daarom stelt Podemos een *proceso constituyente* voor: een nieuwe transitie waarin in een breed maatschappelijk proces een nieuwe configuratie voor een federaal Spanje wordt geformeerd.

Sociale bewegingen

Een andere belangrijk gevolg van de crisis was de opkomst van sterke sociale bewegingen, die bovendien een politieker en kapitalismekritisch karakter hadden. Om dat te verhelderen is het nuttig een uitstapje te maken naar recent onderzoek naar sociale bewegingen door de toonaangevende wetenschapper Donatella della Porta⁸. Zij beschrijft in haar boek *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back Into Protest Analysis*⁹ een nieuwe golf van sociale bewegingen na de financiële crisis in 2007. De *Indignados* op de Spaanse pleinen (zie hoofdstuk 2) waren een van de uitingen daarvan. Hun eis was zowel politiek als sociaaleconomisch: weg

met de corrupte politici en instituties die samen met de top van het grote bedrijfsleven en de financiële sector onder één hoedje spelen en de grote meerderheid van de bevolking buitensluiten.

Het falen van de formele democratie werd volgens Della Porta het centrale focuspunt van de bewegingen. Tegenover de gecorrumpeerde politieke klasse en in sommige gevallen (bijvoorbeeld tijdens de Arabische Lente) dictatoriale elites stelden zij vormen van directe democratie. Maar een ander bijzonder element was dat ook fundamentele systeemkritiek op het neoliberale kapitalisme weer centraal stond. Dat was voor het eerst sinds de jaren zeventig.

Della Porta onderscheidt verschillende golven in de afgelopen eeuw: de oude sociale bewegingen (zoals de vakbonden); de ‘nieuwe sociale bewegingen’ van de jaren zeventig en tachtig (gericht op *single issues* als milieu, woonruimte, gender, vrede of homorechten); de daaropvolgende *Global Justice Movement* vanaf eind jaren negentig, die zijn hoogtepunt vond in de grote protesten tegen WTO, IMF, Wereldbank en G8 in Seattle en andere steden, en met het alternatieve World Social Forum en continentale pendanten als European Social Forum; en ten slotte de huidige *anti-austerity*-bewegingen.

De Italiaanse onderzoekster deelt de vier golven in naar sociale basis, normen en organisatievorm.¹⁰ De sociale basis¹¹ was respectievelijk die van industriearbeiders; de nieuwe middenklasse (mensen in sociaal-culturele beroepen); een coalitie van klassen (maar vooral de nieuwe middenklassen); en nu een brede groep van vooral jonge ‘geprecariseerde’ mensen uit onder- en middenklassen. In haar woorden bestond die laatste categorie uit ‘sociale groepen die ofwel sociale bescherming kwijtraken of nooit echt sociale

bescherming hebben gekregen in de terugtrekkende welvaartstaat'. Daarbij gaat het in veel landen in Zuid-Europa en daarbuiten nu om grofweg tweederde van de bevolking die niet meer mee kan komen, die ondanks hoge opleiding geen noemenswaardige baan kan krijgen, of daar maar heel weinig mee verdient.

Daarmee staan voor het eerst sinds vele decennia structurele economische kwesties weer prominent op de agenda. Dat gold eerder al voor de *Global Justice Movement*, maar het verschil is dat die in Europa en de VS gedragen werd door groepen die het moreel onaanvaardbaar en onrechtvaardig vonden dat anderen – in de periferie van het mondiale economische systeem – het slachtoffer waren van globalisering en vrijhandel, in een tijd dat de meerderheid in de westerse samenlevingen nog in de illusie leefde dat de bomen de hemel in groeiden. Hun kritiek was ideologisch en cultureel: het neoliberalisme brengt 'een ethos van competitie naar het centrum van het menselijk leven'. Zij deden een ethisch appèl op de mondiale machthebbers om het internationale systeem humaner en rechtvaardiger te maken, een pleidooi om de internationale instituties te hervormen. Door de *Global Justice Movement* werden – in de hoogtijdagen van het neoliberale kapitalisme – kosmopolitisme en bijbehorende idealen van *global governance* gepresenteerd als het enige tegenwicht tegen het mondiale kapitalisme.

Kapitalisme-kritiek terug

De bewegingen van na de crisis van 2007 bestaan uit grote groepen die zelf direct getroffen zijn door diezelfde neoliberale globalisering, en zijn daardoor sterker gemotiveerd. Zij zetten daarom ook alternatieve solidaire structuren op om elkaar te

helpen in maatschappijen die grote groepen buiten sluiten. Ook geloven zij niet meer dat rechtvaardigere internationale instituties haalbaar zijn, en eisen dus de nationale en lokale autonomie op om hun maatschappijen en economieën naar eigen idee in te richten. Die zeggenschap is verloren gegaan door globalisering van economie en politiek en de *capture* daarvan door anonieme mondiale machten.

Vandaar ook de nadruk van de Spaanse bewegingen op radicale democratie. Het gaat hen om een tempering van de globalisering, een omkering van de tendens dat de loop der dingen steeds meer buiten de macht en het gezichtsveld van mensen wordt bepaald, door mondiale processen waarin duizenden miljarden omgaan, die bepaald worden door een onduidelijke groep mensen: een elite die enerzijds bestaat uit technocraten in de politieke machtscentra (Madrid, Brussel, Washington, etc), en anderzijds vooral uit de leiders en aandeelhouders en financiële instellingen (*hedge funds*, zakenbanken) die schuiven met geld, mensen en producten in een mondiale, vrije markt waarin niet het welzijn van de burgers, maar de rendementen voor aandeelhouders voorop staan.

Tegenover de privatisering van vrijwel alles wat publiek was door de neoliberale organisatie van economie en maatschappij, zetten de bewegingen een hernieuwde collectiviteit: ze nemen letterlijk de pleinen in bezit, en proberen in Spanje nu ook de grote steden naar dit *commons*-ideaal te hervormen (zie hoofdstuk 9, 10 en 11). Ze zijn tegelijkertijd ook transnationaal, maar alleen in de connecties tussen die nationale en lokale alternatieve arrangementen.

In haar boek koppelt Della Porta deze veranderingen binnen de sociale bewegingen aan structurele transformaties op de lange

termijn. De oude sociale bewegingen ontstonden en groeiden in een vooral nationaal georganiseerd, 'Fordistisch' kapitalisme in de hoogmoderne periode, met een geloof in rationaliteit en langetermijnplanning, grofweg van de jaren twintig tot en met de jaren zestig.¹² Terwijl het Fordistische 'volkskapitalisme' tweederde van de maatschappij wist te incorporeren – en daarmee het radicale verzet wist te neutraliseren dat kort opleefde in de jaren zestig – waren de nieuwe sociale bewegingen van de jaren zeventig en tachtig het product van de pacificatie tussen de klassen. De sociaaldemocratie had ervoor gezorgd dat ook de arbeidersklasse tot de burgerij was gaan behoren en de strijd tussen de klassen was veranderd in een overlegstructuur. Emancipatoire strijd ontplooidde zich alleen buiten het economische domein: in de tegenstelling tussen mannen en vrouwen, rond de verwoesting van het milieu, de dreiging van een kernoorlog, in de onderdrukking van allerhande culturele minderheden. Diversiteit werd geprezen als positieve keerzijde van de toenemende fragmentatie binnen een oprukkende liberale leefwereld, waarin flexibiliteit, mobiliteit, netwerken en meritocratie centraal stonden.

De nieuwe sociale bewegingen uit de jaren tachtig verzetten zich volgens Della Porta tegen *state intrusion in the society*, de manier waarop de staat probeerde de mensen te vormen en te kneden, en legden met die anarchistische insteek onbedoeld mede de basis voor een liberale tijdgeest.¹³ Daar ligt een belangrijk verschil met de eveneens anarchistisch geïnspireerde bewegingen van de jaren negentig en vooral van de jaren nul. Die verzetten zich, in de woorden van Della Porta, tegen de toenemende *economische* kolonisatie van leefwerelden, waarbij de staat in veel gevallen gezien wordt als medeplichtig. Het gaat hen dus om het heroveren van de staat op

de machtige groepen en hun ideologie die ze nu besturen. Niet minder staatsinterventie zoals in de jaren tachtig, maar andere staatsinterventie.

Neoliberalisme in crisis

Daarmee hebben de bewegingen in de afgelopen veertig jaar een cyclus doorlopen die correspondeert met de fasen van het neoliberale kapitalisme. Inmiddels zijn we aangeland in een fase die Della Porta karakteriseert als 'een legitimiteitscrisis van/in een laat liberaal systeem dat de vorm neemt van een verantwoordelijkheidscrisis'. Met dat laatste doelt zij op 'een drastische daling van het vermogen van de regering om te beantwoorden aan de wensen van burgers', 'gedreven door staatsinterventie ten bate van kapitaal en het daaraan gerelateerde ontnemen van burgerlijke, politieke en sociale rechten' en 'corrumpering van de representatieve democratie door het overlappen van economische en politieke macht' door de enorme invloed en omvang van multinationals en financieel kapitaal. Ook het vertrouwen in hervorming van de internationale instituties is verloren gegaan. De recente bewegingen zijn dus een reactie op een economische én een politieke crisis. Die crisis zien we in heel Europa optreden: financieel en economisch zijn de Zuid-Europese landen harder getroffen dan de Noordwest-Europese tegenhangers, maar de politieke onzekerheid zie je overal opduiken. Zij wordt gevoed door de ongrijpbaarheid van de Europese instituties en een Europese financieel-economische dynamiek die regeringen dwingt honderden miljarden uit te trekken om de banken te redden die de crisis veroorzaakten en daar rijk van waren geworden. In landen als Nederland, Groot-Brittannië en Frankrijk vertaalt die onzekerheid zich vooral in angst, nationalisme, het

weren van de boze buitenwereld. Gevoelens waar populisten ter rechterzijde gretig gebruik van maken.

Vooralsnog is er in Noordwest-Europa geen serieus links alternatief dat de oorzaken van de crisis wil aanpakken. Della Porta's boek behandelt niet de relatie tot politieke partijen. Waar de 'nieuwe sociale bewegingen' van de jaren tachtig wel een partijpolitieke vertaling hebben gekregen in de Groenen of GroenLinks, en daarmee een sociaal-liberaal karakter maar niet een echt uitgewerkte systeemkritiek hebben, is een politieke vertaling van de recente bewegingen nog wat diffuser. Het boek werd geschreven voor het ontstaan van Podemos en de stedelijke coalities in Spanje; de eerste politieke organisaties in Europa die uit de nieuwste golf van sociale bewegingen voortkomen. Of zij een voorbode vormen voor vergelijkbare politieke dynamiek in andere landen, is nog ongewis. Bernie Sanders scoorde opvallend hoog in de Democratische voorverkiezingen in de VS. Ook de Franse presidentskandidaat Jean-Luc Mélenchon en zijn beweging *La France Insoumise* behaalde in de Franse presidentsverkiezingen een opvallend resultaat. Met ruim 7 miljoen stemmen (19,6 procent) bleef hij in de eerste ronde maar net achter de twee winnende kandidaten, Le Pen en Macron. En Podemos zelf stond rond het verschijnen van dit boek stabiel in de peilingen op ongeveer 22 procent van de Spaanse stemmen, net zoveel als de andere linkse partij, de sociaaldemocratische PSOE. Dat is aanzienlijk voor een partij die pas ruim drie jaar bestaat. Ook de coalities van burgerbewegingen die grote steden als Barcelona en Madrid besturen, kunnen twee jaar na aanvang nog steeds op grote populariteit rekenen onder hun inwoners. Wat is de verklaring voor dit succes?

2.

De pleinbezettingen van 15M

'We gaan niet weg, we verhuizen naar je bewustzijn'

No somos ni de izquierda ni de derecha. Somos los de abajo y vamos por los de arriba. Deze leus dook op tijdens de massale pleinbezettingen in Spanje vanaf 15 mei 2011 ('15M' in de Spaanse volksmond): 'We zijn niet links en niet rechts. We zijn die van onderop en we gaan voor hen aan de top,' is de minder goed klinkende vertaling. Het was misschien wel een van de meest bepalende motto's in het Spaanse politieke landschap van de afgelopen jaren. Zij staat voor een visie op de politieke actualiteit die door de links populistische of post-marxistische theoretici Ernesto Laclau en Chantal Mouffe is uitgewerkt (zie hoofdstuk 6). De leus symboliseert het wantrouwen in de conservatieve *Partido Popular*. Maar ook in de oude linkse partijen in Spanje. In het bijzonder de sociaaldemocratische PSOE, maar ook het van oorsprong communistische *Izquierda Unida* (Verenigd Links).

De grote partijen, die al decennia afwisselend de regering vormden, werden als één pot nat beschouwd: *No les vote al PPSOE*: Stem niet op de PPSOE, waarin de afkortingen van *Partido Popular* (PP) en de PSOE werden samengevoegd. Het stond geschreven op de spandoeken die de *Indignados*, de Verontwaardigden, hadden opgehangen op de Puerta del Sol. Op dat centrale plein in Madrid verzamelden zich op zondag 15 mei 2011 duizenden mensen.¹⁴ Een oproep was verspreid via Facebook door de actiegroep *Democracia*

Real Ya: Echte Democratie Nu. Ook in ongeveer vijftig andere Spaanse steden gingen groepen de straat op. Zij waren geïnspireerd door de Arabische Lente in de maanden daarvoor. In de aanloop waren er wat bijeenkomsten geweest in het Retiropark in de hoofdstad, met een lage opkomst. Op 7 april had de *Juventud Sin Futuro* (Jeugd Zonder Toekomst), een collectief van jongeren en studenten, een demonstratie gehouden onder de noemer *Sin casas, sin curas, sin pensiones*: zonder huizen, zonder werk, zonder pensioenen. Daar kwamen onverwacht duizenden mensen op af. Iets dergelijks hadden de organisatoren, een los groepje mensen zonder partijpolitieke binding, voor ogen op 15 mei. Tienduizend mensen zou al een succes zijn.

Het werden er veel meer. En wat nog bijzonderder was: ze bleven. Tegen de avond waren er nog vele honderden op het plein. Ze kenden elkaar niet, er was geen duidelijke leiding. Allerlei verschillende groepjes raakten aan de praat, ze organiseerden een *asamblea*. Enige tientallen bleven slapen op het plein. Maandagochtend werden zij ontruimd, negentien mensen werden gearresteerd. Maar tegen lunchtijd stroomde het plein weer vol. Mensen begonnen elkaar te bellen, te twitteren. Tenten werden opgezet. In de avond ontruimde de politie die weer, maar dat bleek olie op het vuur te zijn. Dinsdagochtend verschenen nog meer mensen op het plein, tegen de avond waren het er tienduizend. De *acampada Sol* (kampement Sol) was geboren. In honderden andere Spaanse steden werd gedemonstreerd, in tientallen steden pleinen bezet. In Barcelona kwamen duizenden mensen naar het Plaça Catalunya. En toen de gemeente Madrid de *acampada Sol* illegaal verklaarde, was er geen houden meer aan. Duizenden mensen kwamen erbij. En bleven komen.